

NÆM 2004:114
Maglebjerg, Holsted Nord
Herlufsholm Sogn
Flakkebjerg Herred
Storstrøms Amt (tidl. Sorø)

KUAS FOR 2003-2122-0560

BYGHERRERAPPORT

for arkæologisk forundersøgelse
af bopladsaktiviteter i form af gruber og kogestensgruber fra
 yngre bronzealder og ældre jernalder (ca. 1000 – 100 f. Kr.)

Daglig leder og beretningsansvarlig Cand. mag. Birgitte Borby Hansen
Februar 2005

Indholdsfortegnelse

Undersøgelsens forhistorie	2
Administrative data	2
Øvrige data	2
Topografi, terræn og undergrund	2
Udgravningsmetode	2
Undersøgelsens resultater.....	3
Sammenfatning og tolkning af resultaterne.....	6
Relevant litteratur.....	6

Bilag 1: Kopi af lokalplan B51.1-1 med det undersøgte område

Bilag 2: Udplotning af GPS indmålinger. Grøfter er optrukket manuelt.

Div. kort

Abstract

Det ca. 45 ha store byggemodnede lokalplansområde ved Maglebjerg blev systematisk prøvegravet (se bilag 2). Dette resulterede i 147 anlæg, deraf mere end 100 kogestensgruber, sandsynligvis fra yngre bronzealder (ca. 1000-500 f. Kr.), jævnt fordelt over hele området. Dette giver en sjælden mulighed for at sætte fokus på og diskutere deres mulige anvendelse og rolle i et større landskabeligt perspektiv. Øvrige større muldede gruber med lerkarskår, dyrebene o.l. har sandsynligvis også forbindelse til kogestensgruberne og deres univers, idet der ingen spor fandtes af reel bosættelse (ingen stolpespor o.l.). De skal sandsynligvis dateres til samme periode eller (tidlig) ældre jernalder, en enkelt dog sikkert til yngre førromersk jernalder per. IIIa. Dette viser aktiviteter over en længere periode indenfor det 1. årtusinde f. Kr.

Den yngre stenalder er repræsenteret på området i form af en stående og hidtil ukendt dyssetomt fra ca. 3500 f. Kr., i en tilgroet remise på den sydøstlige del af området (NÆM 2004:114A).

Det samlede lokalplansområde viser således tilstedeværelsen af mange hidtil ukendte fortidsminder, fra den yngre stenalderes gravbyggeri og øvrige aktiviteter i landskabet, over bronzealderens og den ældre jernalders rituelle aktiviteter i form af de mange gruber, udsnidsområde med flint (NÆM 2004:114C) til gravlæggelse i den romerske jernalder (NÆM 2004:114B). Der har således været aktiviteter i området gennem mange tusind år.

Undersøgelsens forhistorie

Undersøgelsen var foranlediget af Næstved Kommunes projektering af et ca. 45 ha stort boligområde til parcelhusbebyggelse på hidtil dyrket større landbrugsområde mellem Fensmarkvej og varehuset BILKA nord for Næstved, lokalplan B51.1-1. Efter aftale med Næstved Kommune udførtes en omfattende prøvegravning på hele området. Der var på forhånd registreret ét sb-punkt på selve lokalplansområdet, lige øst for granbevoksningen på områdets nordøstlige del (sb. 13), i form af en løsfunden skafthulsøkse fra yngre stenalder, fundet i 1901. I udstykningen vest for arealet er fundet spor af bebyggelse fra jernalderen (sb.45), tilsvarende fra området sydøst og sydvest herfor (sb. 24 og 32). Det stærkt kuperede landskab indenfor lokalplansområdet bød på flere topografisk oplagte lokaliteter.

Administrative data

Administrativ korrespondance: se museets sag NÆM 2004:114

Undersøgelsen blev foretaget af NÆM og bekostedes af bygherren, Næstved Kommune, jvnf. museumsloven. Maskinkraft blev stillet til rådighed af bygherren. Beretning og genstande opbevares på NÆM.

Øvrige data

Undersøgelsen påbegyndtes d. 6/9 2004 og afsluttedes d. 11/11 2004. Daglig leder var cand. mag. Birgitte Borby Hansen (BBH), Roskilde, en del af tiden assisteret af BA Kim Christoffersen, Næstved, i jobtræning på NÆM. Stud. mag. Jonas Christensen, Kbh., assisterede enkelte dage i slutningen af perioden.

Mulden blev afrømmet med en 20 tons gravemaskine på bælder, Liebherr 912/914 med 2 meter rabatskovl, fra entreprenør M.J. Eriksson. Kompetent maskinfører var Jes Vestergaard, Stensved. Bygherre er Næstved Kommune, ansvarlig Per Madsen Der blev løbende udført tildækning af grøfter og felter efter endt registrering.

Vejret

Den første uge af undersøgelsesperioden var det endnu sommer med sol og 20-23 grader; dernæst var det omslag til mere efterårsagtigt vejr resten af september, 12-15 grader med vekslende vindstyrker, skyet men kun få regndage. I oktober var det vekslende solrigt og skyet, temperaturer hovedsagelig mellem 10 - 14 grader, enkelte dage dog omkring 5 grader (efter den første nattefrost), overvejende blæsende, stadig kun få regndage. I november faldt temperaturen yderligere til mellem 5 – 10 grader, dog med svag vind og kun lidt regn. Alt i alt overvejende udmærket gravevejr.

Formidling

Næstved Tidende 3. november 2004: "Gravplads opdaget tilfældigt" af journalist Poul Bonke Justesen (omhandlende den stående uregistrerede dyssetomt).

Topografi, terræn og undergrund

Området ved Maglebjerg er præget af et stærkt kuperet landskab, med adskillige små og store bakker og plateauer, omgivet af nu opfyldte og delvist bortdrænede mosehuller, vandløb og søer, der nu nogle steder kan ses som lavninger i terrænet. De opfyldte vådhuller blev påtruffet i stort tal over hele området, ofte ikke mere end 10-20 m store. Dog sås også større strøg som kunne følges over flere grøfter.

Undergrunden præges af stiv sandet gullig ler, oftest meget fyldt med sten og flintknolde. Stedvist ses grusede og sandede partier.

Udgravningsmetode

Der blev anvendt den ovennævnte gravemaskine med rabatskovl til trækning af i alt 47 søgegrøfter med en indbyrdes afstand på ca. 20 meter. Grøfterne er fordelt ud over hele terrænet, parallelt med hinanden, overvejende orienteret nord-syd (se bilag 2, udplotning af GPS indmåling). Grøft 1-9 er trukket efter terrænet; grøft 10-29 er trukket efter nord-sydgående sprøjtespor; grøft 30-45 efter nordøst-sydvestgående sprøjtespor. Større og mindre udvidelser blev foretaget i forbindelse med flere af grøfterne, hvor det skønnedes relevant (se plantegninger 1:100). Disse udvidelser bærer tillige grøftens nummer. I to tilfælde har udvidelser udvirket en egen undersøgelse under eget journalnummer, dette gælder udvidelser ved grøft 40 og 41 (se 2004:114B) samt ved grøft 5 og 6 (se 2004:114C).

Landskabet syd for Maglebjerg, set fra vest

Ved registreringen anvendtes almindelige skovle, spader, skelskeer, tommestokke, metalmålebånd o.l. Der blev gjort optegnelser på papir i løsbladssystem i gravebog samt på tegneplast. Alle grøfter, felter samt anlæg er indmålt i terrænet med GPS. Der blev taget enkelte 24x36 fotos farve papir i slutningen af prøvegravningen, da kamera afventede evt. reparation. I alt 147 fundne anlæg er tildelt en anlægsbetegnelse via arabertal. Udvalgte repræsentative anlæg blev snittet og nærmere undersøgt (se anlægsliste).

Undersøgelsens resultater

For grøfters samt felters placering i terrænet henvises til bilag 2 med GPS indmålinger med optrukne grøfter. Grøfternes hhv. nord- og sydende er angivet som ex. G1N og G1S, G2N og G2S osv. LMK angiver indmålte anlæg og målepunkter. Se også plantegninger 1:100. For nærmere beskrivelse af antal og art af anlæg i grøfterne henvises til anlægslisten og anlægsbeskrivelsen. Pløjelag er generelt 25-30 cm tykt. Ældre muldrag består generelt af lys brun homogen muld. Første betegnelse gælder undergrundens udseende.

Kogestensgruber

Der blev ved prøvegravningen fundet 147 forhistoriske anlæg, hvoraf omtrent 100 udgjordes af kogestensgruber. De resterende anlæg var ofte større muldede gruber med indhold af typisk skår af keramik og søndrede dyreknogler (se herunder). Få af de tilsyneladende affaldsholdige gruber befandt sig i umiddelbar nærhed af kogestensgruberne. Det er vigtigt at påpege, at der ikke fandtes direkte spor af stolper fra bebyggelse i området mellem kogestensgruberne. Disse lå således "alene" i terrænet, på bakkeøerne og plateauerne, eller ned ad disses sider, evt. nærmest på bredden af et oprindeligt vådområde.

Kogestensgruberne fordelte sig på 34 steder i terrænet, deraf var der på de 24 kun én enkelt grube. På de øvrige steder lå de enten parvis eller mellem 6 – 16 stykker i en uregelmæssig orden. Ved et opfyldt vandløb fandtes 6 gruber liggende spredt få meter fra vandløbets bred (se T 2). Langs den østlige og sydlige kant af et tidligere mere udbredt vådområde eller mose lå flere grupper med 2 – 6 gruber spredt fordelt (se T 9 – 13). Det kunne iagttages, at det daværende vådområde har strakt sig langt mere ud end det lille vådområde der ses på marken i dag.

Kogestensgrubernes form og indhold

De allerfleste af kogestensgruberne på arealet var rundede nærmest cirkulære anlæg, mellem 50 – 250 cm i diameter. De mindste mål er dog som regel resultat af kraftig nedpløjning af anlæggene, hvor kun en

bundrest kunne ses. Dog sås også gruber liggende i et bevaret forhistorisk muldrag, hvorfor disse var bedre bevaret.

Langt de fleste var mellem 80 – 150 cm brede, få over 200 cm. Enkelte af gruberne var større og amorfe, ligesom et fåtal var aflange med rundede ender, eks. 90x250, 100x190 eller 80x300 cm. Gruberne var overvejende rundbundede eller uregelmæssigt afgrænsede mod undergrunden. Få var fladbundede. Grubernes fyld bestod af muldet ofte sodet og trækulsholdig muld, mere eller mindre tæt pakket med skørbrændte sten.

Alle typer af gruber sås sammen. Det er karakteristisk at gruberne respekterer hinanden, på trods af nogle gange få centimeters mellemrum. De må derfor være anlagt mere eller mindre samlet indenfor en kortere tidshorisont.

Et udvalg af gruberne blev gennemskåret vertikalt; i snittet kunne det ses at disse hovedsagelig var mellem 20 – 60 cm dybe; en enkelt større grube var hele 140 cm dyb. På grund af grubernes store stenindhold er det langsommeligt at snitte disse manuelt, hvorfor det generelt ofte udelades. Ved anvendelse af gravemaskine ved snitning af gruber kan der opnås flere iagttagelser på kortere tid.

Grubernes indhold og datering

Stenene i gruberne virker bevidst udvalgte rent størrelsesmæssigt. Langt de fleste er mindre skærver eller sten og evt. hvidbrændte flintknolde, mellem ca. 10-20 cm; få steder sås større sten end disse. Dette kan højst sandsynligt begrundes i at det har været lettere at håndtere, transportere og pakke sten i denne håndteringsmæssigt handy størrelse. Stenene var ildskørnede i svagere eller kraftigere grad, evt. så kraftigt eller hyppigt opvarmede at de nærmest var blevet opløst til grus.

Der fandtes ikke andet end sten og trækul i de undersøgte gruber, hvorfor de ikke kan dateres præcist rent fundmæssigt. Den cirkulære form kan være en ledetråd til datering. På Fyn har man gjort den erfaring at cirkulære gruber med rundet bund næsten altid kan dateres til yngre bronzealder (ca. 1000-500 f. Kr.) mens anlæggene fra den tidlige jernalder (500 f. Kr. 400 e. Kr.) fremtræder mere ovale eller rektangulære med lige sider og flad bund. Gruberne hér kunne således antages at være fra yngre bronzealder.

Placeringen i landskabet og grubernes anvendelse

Gennemgående fænomen i Danmark er beliggenheden på plateauer eller skråninger ned mod vådområder, vandløb, moser, enge, ådale, fjorde o.l. Der sjældent spor af direkte bebyggelse nær gruberne. Dette synes ikke at være tilfældigt. Gruberne indgår ifølge de nyeste teorier sandsynligvis i en proces i den yngre bronzealders og tidlige jernalders kult. Sydning af indpakkede madvarer mellem de gloende sten og evt. indtagelse af disse, kunne som socialt fænomen og samlingspunkt, kombineret med offerhandlinger, finde sted ved vådområderne, adskilt fra selve bopladsen. Vådområderne selv anvendtes som bekendt også som offersteder med deponering af bl.a. kostbare bronzer, dyr og mennesker.

Gruber

I samme område som kogestensgruberne, dog som regel adskilt fra disse, fandtes en eller flere større muldede gruber liggende få meter fra hinanden. Gruberne kunne være flere meter brede og evt. af amorf form. I overfladen af flere kunne der ses mere eller mindre godt bevarede lerkarskår, brændt ler, dyreknoget o.l. Et udvalg af gruberne undersøgtes nærmere. En grube med mange lerkarskår fra den sene del af yngre førromersk jernalder ca. 100 f. Kr. (A 11) tiltrækker sig ekstra opmærksomhed p.g.a. indholdet af større klumper brændt ler med strøgne glatte flader, et af disse med pålagt reliefliste og spor af hvid kalk (?) Det er uvist hvad de brændte lerklumper repræsenterer.

Andre gruber med lerkarskår, ofte dårligt bevarede, kan ud fra disse sandsynligvis dateres indenfor yngre bronzealder eller ældre jernalder (ca. 1000 f. Kr. – Kr. f.) (ex. A 55,71,73,74). Et af disse anlæg, A 73, var ekstra bemærkelsesværdigt. I den ene ende af anlægget var en lille fordybning med stenpakning og en koncentration af lerkarskår, tillige foran en større sten. Hér kunne være tale om en form for rituel anlæg. Endvidere befinder det sig under 100 meter lige vest for den stående dyssetomt.

En aflang grube med deponerede keramiskår, direkte forbundet til to kogestensgruber (A67-68-68A) kunne endvidere udgøre en form rituel anlæg.

Det foreslås at ”affaldsgruberne” kan have forbindelse til kogestensgruberne på den måde, at de førstnævnte indeholder dele af slagtemad, knogler o.l. og anvendte beholdere, deponeret som (rituel?)

affald, mens man i kogestensgruberne har tilberedt selve (det rituelle) måltidet. De store gruber synes ikke at være direkte tilknyttet beboelse, idet der ingen stolpespor fandtes på området

Øvrige anlæg

Visse steder sås samlinger af marksten eller sandsten (ex. A 1,2,8,9), hvilket hovedsagelig tolkes som samlinger af marksten i forbindelse med dyrkning af området gennem tiden. Deres vilkårlige placering taler ikke for gravanlæg eller lignende.

Den bemærkelsesværdige ringformede grøft nær et gammelt vådområde og grupper af kogestensgruber (se T 11,12,20) kan ikke umiddelbart forklares. Da der ikke fandtes noget i fylden kan det heller ikke direkte knyttes til kogestensgruberne, men dets placering taler for en sammenhæng. Et rituellet anlæg?

Stående dyssetomt

I slutningen af september måned var søgegrøfterne nået frem til området nær en trekantet remise i åben mark. Ved at bryde igennem den tætte omkransende bevoksning ventede en overraskelse i form af en stående velbevaret langdyssetomt, ca. 10-12 x 5 meter, ca. 1 meter høj, omkranset med 10-12 store randsten. I den sydlige ende ses stenene af et muligt dyssekammer. Anlægget dateres til ca. 3500 f. Kr. Dyssen viste sig at være aldeles ukendt og uregistreret; der kendes ingen optegnelser om den fra tidligere fredningsberedninger. Den blev straks erklæret for fredet (se NÆM 2204:114A). Det er en gåde hvordan den har kunnet undgå at blive registreret – den ligger under 100 meter fra Næstved Storcenter! Lokale har dog åbenbart kendt til at der lå ”noget” i remisen og det er utroligt at den har overlevet helt upåagtet. En lokal jæger havde udset sig højen som et godt emne til at etablere rævegrave i! Dyssen skal nu indgå i lokalplanområdets grønne anlæg.

Sammenfatning og tolkning af resultaterne

På det ca. 45 ha store lokalplansområde ved Maglebjerg blev der systematisk trukket søgegrøfter over hele området (se bilag 2). Dette resulterede i 147 anlæg, jævnt fordelt over hele området. Langt de fleste anlæg udgjordes af kogestensgruber, omtrent 100, liggende enkeltvis eller i mindre grupper. Disse hyppige men ofte ”oversete” og oftest fundtomme anlæg kunne her registreres og iagttages over et stort område. Dette giver en sjælden mulighed for at sætte fokus på og diskutere deres mulige anvendelse og rolle i et større landskabeligt perspektiv (se Borby Hansen 2004).

De øvrige større muldede gruber med lerkarskår, dyreben o.l. har sandsynligvis også forbindelse til kogestensgruberne og deres univers, idet der ingen spor fandtes af reel bosættelse (ingen stolpespor o.l.). Kogestensgruberne skal sandsynligvis dateres til yngre bronzealder, mens lerkarskår i de større gruber kan dateres til samme periode eller (tidlig) ældre jernalder. Én grube indeholdt således skar daterbare til den sene del af yngre førromersk jernalder (A 11) (per. IIIa). Dette viser aktiviteter over en længere periode indenfor det 1. årtusinde f. Kr.

Den yngre stenalder er repræsenteret på området i form af den stående og hidtil ukendte dyssetomt fra ca. 3500 f. Kr., i en tilgroet remise på den sydøstlige del af området (jf. NÆM 2004:114A). Nær denne er opsamlet bearbejdet flint i form af en skraber (x 33). Lidt nordøst for dyssen blev der opsamlet en rygflække (x 32). Sydøst for dyssen blev der opsamlet et flintbor (x 34) samt en retoucheret rygflække (x 35). Dette viser aktiviteter nær dyssen, sandsynligvis indenfor dens brugsperiode. I området syd og øst for granbevoksningen i områdets nordlige del fandtes også bearbejdet flint (x 30 og 31), hvilket svarer til det omtrentlige område for findestedet af skafthulsøksten (sb. 13).

Det samlede lokalplansområde viser således tilstedeværelsen af mange hidtil ukendte fortidsminder, fra den yngre stenalders gravbyggeri og øvrige aktiviteter i landskabet, over bronzealderens og den ældre jernalders rituelle aktiviteter i form af de mange gruber, et udsnidsområde med flint fra bronzealder (?) (udgravet under j.nr. NÆM 2004:114C) til gravlæggelse i den romerske jernalder (udgravet under j.nr. NÆM 2004:114B). Der har således været aktiviteter i området gennem mange tusind år, aktiviteter der har fortsat gennem de sidste århundreders agerdyrkning og nu fortsætter med ”generobringen” af området – en ny bosættelse.

April 2005

Cand. mag. Birgitte Borby Hansen

Relevant litteratur

Borby Hansen, B. 2004: Kogestensgruber – almindelige med mystiske! Liv og Levn 18. Næstved Museum.

Jensen, J., 2000-04: Danmarks Oldtid, bd. 1-4. Gyldendal.